

Anna Nowacka

Zachowania finansowe osób bezrobotnych w świetle badań własnych na przykładzie Miejskiego Urzędu Pracy w Płocku¹

Financial behaviour of the unemployed in the light of own research on example of the Municipal Employment Office in Płock

Wprowadzenie

Zachowania finansowe stanowią szczególny rodzaj zachowań konsumentów, ponieważ są ukierunkowane na posługiwanie się szerokim wachlarzem instrumentów finansowych pozwalających na gromadzenie i wydatkowanie środków finansowych. Konsumenci chcąc zaspokajać swoje potrzeby, korzystają ze środków własnych lub obcych, kreując w ten sposób zachowania finansowe, które mogą być realizowane zarówno na rynku finansowym, jak i poza nim.

Rynek usług finansowych podlega dynamicznym zmianom, które znacząco wpływają na kształtowanie się zachowań finansowych konsumentów. Ponadto wprowadzane innowacje w zakresie oferty produktów i usług finansowych powinny być poprzedzone działaniami edukacyjnymi i informacyjnymi w zakresie pogłębiania wiedzy finansowej. Publikowane w literaturze wyniki badań wskazują, że poziom wiedzy ekonomicznej Polaków jest niewystarczający. Konsekwencją tego może być występowanie zjawiska wykluczenia finansowego.

Uczestnictwo w rynku finansowym wiąże się również z motywami oraz umiejętnościami korzystania z usług finansowych. Należy jednak podkreślić, że podejmowanie decyzji finansowych jest bardziej skomplikowane niż w przypadku zakupu dóbr i usług ze względu na poziom ryzyka oraz konieczność posiadania wiedzy z zakresu finansów.

¹ Artykuł został opracowany w ramach grantu badawczego realizowanego w latach 2018–2019, sfinansowanego ze środków Gminy – Miasta Płock (nr umowy 20/WEK-I/Z/607/2019).

Zachowania finansowe uzależnione są od cyklu życia danej osoby. Poszczególne etapy życia powodują zmianę sytuacji zarówno ekonomicznej, jak i społecznej. Wymuszają na konsumentach modyfikację dotychczasowych zachowań finansowych i mają wpływ na korzystanie z różnych usług finansowych (Sibińska, 2013, s. 33).

Niewątpliwie grupę, która może być wyłączona z pełnego uczestnictwa w systemie finansowym oraz zmieniać swoje zachowania finansowe, stanowią osoby bezrobotne.

Na co dzień żyją one z oszczędności, o ile takie posiadają, z zasiłku, zapomogi lub są na utrzymaniu rodziny albo czerpią dochody z pracy nierejestrowanej. Brak wpływów lub niemożność ich udokumentowania stają się poważną przeszkodą w korzystaniu z pełnego zakresu usług finansowych: kredytów, pożyczek, posiadania konta bankowego, dokonywania operacji finansowych. Niskie dochody uniemożliwiają gospodarstwom domowym podjęcie działań prowadzących do poprawy jakości życia.

W związku z tym zasadne wydaje się podjęcie problematyki zachowań finansowych w odniesieniu do osób bezrobotnych. Celem opracowania jest określenie czynników warunkujących i różnicujących zachowania finansowe tej grupy.

1. Istota zachowań finansowych konsumentów

Termin „zachowania finansowe konsumentów” odnosi się do ogólnej teorii zachowań konsumentów, którego istotą jest proces zarządzania środkami finansowymi (Gola i Smyczek, 2019, s. 56–57; Xiao, 2008, s. 70). Mimo że pojęcie jest często używane, to pojawia się problem z precyzyjnym jego zdefiniowaniem.

E. Kieźel (2010, s. 58) stwierdza, że zachowania finansowe konsumenta to zespół czynności i działań związanych z dokonywaniem wyborów w procesie zaspokajania potrzeb finansowych w określonych warunkach społecznych, kulturowych i ekonomicznych. Na wagę tego obszaru zachowań wskazuje fakt, że aspekt finansowy jest obecny w całej działalności człowieka (Rudnicki, 2016, s. 25). To przejawia się podejmowaniem określonych działań, takich jak: gospodarowanie budżetem pieniężnym, oszczędzanie, pożyczanie, inwestowanie, ubezpieczanie, płacenie podatków, dodatkowe zarobki, zarządzanie majątkiem. Przeprowadzając analizę w obszarze zachowań finansowych Polaków, L. Włodarska-Zola (2018, s. 188) wzięła pod uwagę następujące parametry: prowadzenie budżetu przez gospodarstwo, aktywne oszczędzanie, dążenie do osiągnięcia długoterminowych celów finansowych, terminowe płacenie rachunków, zapożyczanie się w celu uzupełnienia dochodów dla pokrycia kosztów utrzymania, zakup produktów finansowych.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na związek między zachowaniami finansowymi a znajomością mechanizmów finansowych (*financial literacy*) i edukacją finansową (Fernandes, Lynch i Netemeyer, 2013, s. 4). A. Atkinson i F. Messy (2012, s. 6–7), N. Garg i S. Singh (2018, s. 174), F.D.O. Santini i in. (2019, s. 1463) zwracają uwagę, że znajomość mechanizmów finansowych to połączenie: świadomości, wiedzy, umiejętności, postawy i zachowania niezbędnych do podejmowania właściwych decyzji finansowych i ostatecznie osiągnięcia indywidualnego dobrobytu finansowego, a D.L. Remund (2012, s. 279) oraz K.F. Chong i in. (2021) podkreślają, że jest to miara stopnia rozumienia kluczowych koncepcji finansowych oraz posiadanie zdolności zarządzania finansami osobistymi i podejmowania właściwych decyzji w krótkim i długim okresie, uwzględniających zmieniające się warunki ekonomiczne. Natomiast edukacja finansowa obejmuje wiedzę finansową, umiejętności finansowe, świadomość finansową, nastawienie do produktów finansowych oraz reakcje na rynku finansowym (Orzeszko, 2014, s. 275–276).

Poziom wiedzy oraz kompetencji finansowych mogą determinować występowanie wykluczenia finansowego. Natomiast wiedza konsumentów na temat możliwości i zagrożeń, jakie niosą ze sobą produkty i usługi finansowe, jest wynikiem edukacji finansowej, która odgrywa ważną rolę w procesie podejmowania decyzji finansowych (Falahati i Paim, 2012; Świecka i in., 2019; Warchlewska, 2020, s. 127). Z kolei podejmowanie tych decyzji jest efektem postaw i zachowań konsumentów. Na kluczową rolę edukacji społeczeństwa w rozwoju rynku finansowego zwraca uwagę M. Penczar (2014, s. 6). Tylko świadomi finansowo klienci, posiadający wiedzę na temat korzyści i zagrożeń związanych z usługami finansowymi, będą w stanie korzystać z innowacji i możliwości, jakie oferuje współczesny rynek finansowy. Znajomość zagadnień finansowych wpływa na zachowania finansowe w obszarze zarządzania finansami osobistymi, regulowanie zobowiązań finansowych czy skłonność do oszczędzania (Aydin i Akben, 2019; Suyanto i in., 2021).

Zachowania finansowe konsumentów mogą przebiegać w dwóch układach instytucjonalnych, tzn. rynkowym i poza nim (Antonides i van Raaij, 2003, s. 43; Smyczek, 2011, s. 20). Różnica między zachowaniami finansowymi w obszarach rynkowych uwidacznia się na płaszczyźnie zarówno podmiotowej, jak i przedmiotowej. Zakres podmiotowy obejmuje tradycyjny (główny) rynek finansowy oraz alternatywny. Zachowania finansowe na rynku to decyzje związane z korzystaniem z usług finansowych oferowanych przez instytucje, takie jak: banki, firmy ubezpieczeniowe, fundusze inwestycyjne, domy maklerskie. Pozostałe rynkowe zachowania finansowe konsumentów obejmują korzystanie z usług

finansowych oferowanych przez alternatywne instytucje finansowe, np. SKOK, instytucje pośrednictwa kredytowego itp. (Smyczek, 2011, s. 20).

Natomiast zachowania finansowe pozarynkowe związane są z zaspokajaniem potrzeb finansowych z pominięciem głównego i alternatywnego rynku finansowego, np. dokonywanie opłat gotówkowych, gromadzenie oszczędności w domu lub pożyczanie pieniędzy od rodziny i znajomych. Takie zachowanie może być wynikiem braku zaufania do instytucji finansowych lub barier w dostępie do usług przez nie oferowanych, nosi znamiona dobrowolnego wykluczenia finansowego. Inną przyczyną tego stanu rzeczy może być odmowa ich świadczenia ze względu na status materialny lub społeczny. Wówczas mamy do czynienia z przymusowym wykluczeniem finansowym (Raport of European Commission, 2008, s. 9).

Reasumując, można zaobserwować pewien związek przyczynowo-skutkowy odnoszący się do prezentowanych definicji. Szeroko pojęta edukacja finansowa przyczynia się do poprawy znajomości mechanizmów finansowych, a to z kolei może mieć wpływ na kształtowanie się postaw i zachowań finansowych i w efekcie do podejmowania właściwych decyzji finansowych.

2. Organizacja procesu badawczego

Celem opracowania jest określenie czynników warunkujących i różnicujących zachowania finansowe osób bezrobotnych. W oparciu o analizę literatury przedmiotu oraz przedstawiony cel sformułowano następujące hipotezy:

H1: Subiektywna ocena sytuacji finansowej gospodarstw domowych osób bezrobotnych jest związana z cechami społeczno-demograficznymi.

H2: Zachowania finansowe osób bezrobotnych w zakresie regulowania i zaciągania zobowiązań finansowych oraz gromadzenia oszczędności są determinowane przez cechy społeczno-demograficzne.

Materiał empiryczny wykorzystany do weryfikacji hipotez został zebrany za pomocą badania ankietowego.

Badanie zostało przeprowadzone w formie kwestionariusza ankiety skierowanego do osób bezrobotnych zarejestrowanych w Miejskim Urzędzie Pracy w Płocku. Według stanu na koniec sierpnia 2018 r. w rejestrze bezrobotnych MUP w Płocku było zarejestrowanych 4319 osób (Sprawozdanie, 2018, s. 1). Łącznie badaniem zostało objętych 350 osób. Zostały one wybrane metodą doboru wygodnego (Hill i Aleksander, 2003, s. 126). O wypełnienie ankiety poproszeni zostali bezrobotni, którzy wyrazili chęć udzielenia odpowiedzi na zawarte w kwestionariuszu pytania. Badanie zostało przeprowadzone w okresie

wrzesień–październik 2018 r. Należy jednak zaznaczyć, że próba badawcza nie miała charakteru reprezentatywnego, dlatego też wyniki nie będą odnosiły się do ogółu populacji, tylko do badanej grupy.

Jako próg istotności statystycznej konwencjonalnie przyjęto wartość 0,05. Istotność statystyczną analizowanych zależności badano w oparciu o wartości ilorazu wiarygodności, który służy do analizowania zależności pomiędzy zmiennymi kategoryjnymi, czyli takimi, które dzielą osoby badane na grupy w sytuacji, gdy niektóre z wyróżnionych kategorii są mało liczne. Zależności istotne statystycznie uzupełniono wartościami miar siły efektu V Cramera. Interpretacja wartości tej miary zależy od liczby osób badanych i liczby porównywanych grup. Im większa wartość liczby stopni swobody, tym mniejsze są progi wartości miary V Cramera, powyżej których efekt uznaje się za słaby, przeciętny lub silny. Porównania dotyczące dwóch grup przeprowadzono w oparciu o test U Manna-Whitneya.

W badaniu wzięło udział 350 osób, w tym 221 kobiet (63,1%) i 129 mężczyzn (36,9%). Najwięcej badanych posiadało wykształcenie średnie – 46,3%, najmniej zaś podstawowe – 5,1%. Wykształceniem zasadniczym zawodowym legitymowało się 21,4% respondentów, a wykształceniem wyższym – 25,7%. Największą liczbę stanowiły osoby zarejestrowane w MUP w Płocku przez kilka tygodni (30,5%). Grupę osób zarejestrowanych przez okres do 3 miesięcy stanowiło 12,3% bezrobotnych oraz grupę osób zarejestrowanych przez okres dłuższy niż 3 miesiące – 18,6%. Natomiast osoby pozostające bez pracy rok lub kilka lat stanowiły odpowiednio 14,3% i 19,7%. Najczęściej podawaną przyczyną zarejestrowania w MUP w Płocku było zwolnienie się i poszukiwanie lepiej płatnej pracy – 26,3%, najrzadziej zaś wskazywano likwidację dotychczasowego zakładu pracy – 10,6%. Osoby pobierające zasiłek dla bezrobotnych zarejestrowanych w MUP w Płocku stanowiły tylko 15,4% ogółu respondentów.

3. Prezentacja wyników badania

3.1. Subiektywna ocena sytuacji finansowej gospodarstw domowych osób bezrobotnych a ich cechy społeczno-demograficzne

Zgodnie z istniejącym w każdym gospodarstwie domowym porządkiem zaspokajania potrzeb konsumpcyjnych, a tym samym i porządkiem zdobywania środków ich zaspokajania, podejmowane są przez konsumentów różnorodne decyzje finansowe, które dotyczą przede wszystkim takich zagadnień jak: gospodarowanie środkami finansowymi, finansowanie zakupów, tworzenie

i utrzymywanie oszczędności oraz zaciąganie zobowiązań finansowych (Smyczek, 2011, s. 19–20). Wszystkie te decyzje powinny być poprzedzone analizą sytuacji finansowej gospodarstwa domowego.

Respondentów poproszono o ocenę ich sytuacji finansowej, a uzyskane wyniki posłużą do weryfikacji hipotezy H1: Subiektywna ocena sytuacji finansowej gospodarstw domowych osób bezrobotnych jest związana z cechami społeczno-demograficznymi. Odpowiedzi osób bezrobotnych (obejmujące następujące warianty: 1 –bardzo dobra, 2 – dobra, 3 – przeciętna, 4 – zła, 5 – bardzo zła) zestawiono z cechami społeczno-demograficznymi, tzn. płcią, wiekiem, wykształceniem, okresem i przyczynami zarejestrowania w urzędzie pracy. Wyniki zaprezentowano w tabeli 1 oraz na wykresach 1–3.

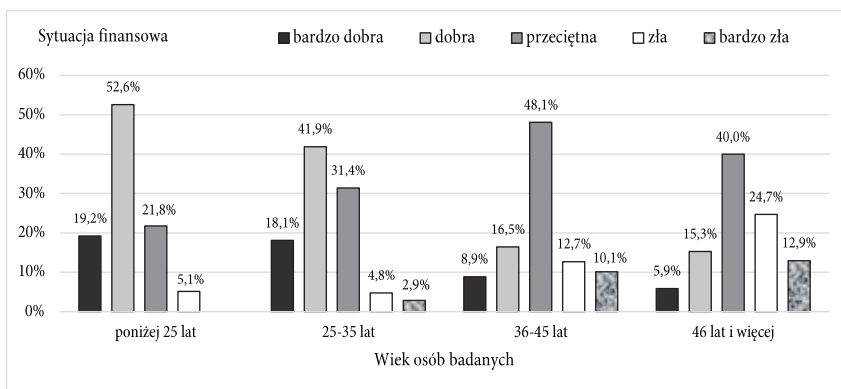
Tabela 1. Subiektywna ocena sytuacji finansowej gospodarstw domowych w opinii respondentów

Ocena sytuacji finansowej gospodarstwa domowego	Liczba osób	Procent grupy
Bardzo dobra	46	13,1
Dobra	112	32,0
Przeciętna	123	35,1
Zła	41	11,7
Bardzo zła	22	6,3
Brak danych	6	1,7
Ogółem	350	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Największy odsetek badanych osób był zdania, że ich sytuacja finansowa jest przeciętna (35,1%), natomiast najmniejszy ocenił ją jako bardzo złą – 6,3%. Należy zwrócić uwagę, że ocena ta mogła być bardzo subiektywna, ponieważ respondenci nie byli pytani o średni miesięczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym. W oparciu o wartości ilorazu wiarygodności nie stwierdzono istotnych statystycznie zależności pomiędzy sytuacją finansową osób badanych a płcią oraz długością okresu zarejestrowania w MUP w Płocku. Otrzymano natomiast istotne statystycznie zależności pomiędzy sytuacją finansową osób badanych a wiekiem, wykształceniem i przyczynami zarejestrowania w urzędzie pracy.

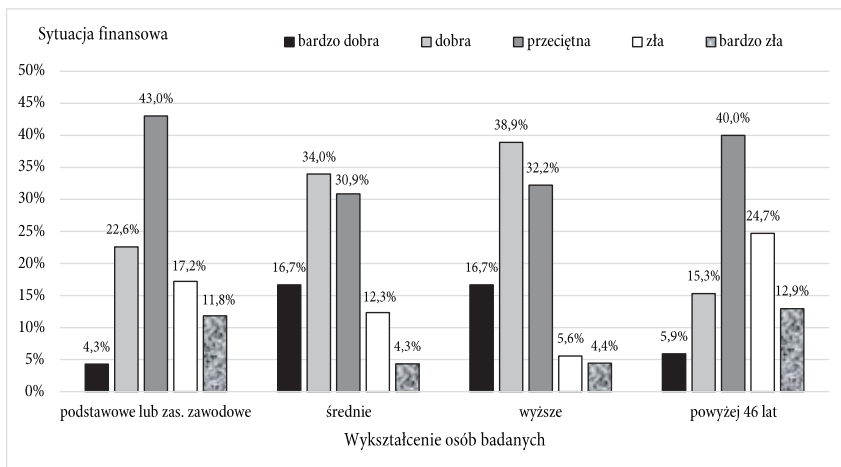
Wykres 1. Subiektywna ocena sytuacji finansowej gospodarstwa domowego respondentów w różnych grupach wiekowych

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Z danych zaprezentowanych na wykresie 1 wynika, że sytuacja finansowa osób poniżej 25. roku życia i w grupie 25–35 lat była lepsza niż w dwóch pozostałych grupach: $\lambda(20)=87,39, p<0,001, V(20)=0,24, p<0,001$. Może to wynikać z faktu, że młode osoby często otrzymują jeszcze wsparcie finansowe od rodziców i żyją w jednoosobowych gospodarstwach domowych. W grupach wiekowych: 36–45 lat oraz 46 lat i więcej dominowała ocena przeciętna.

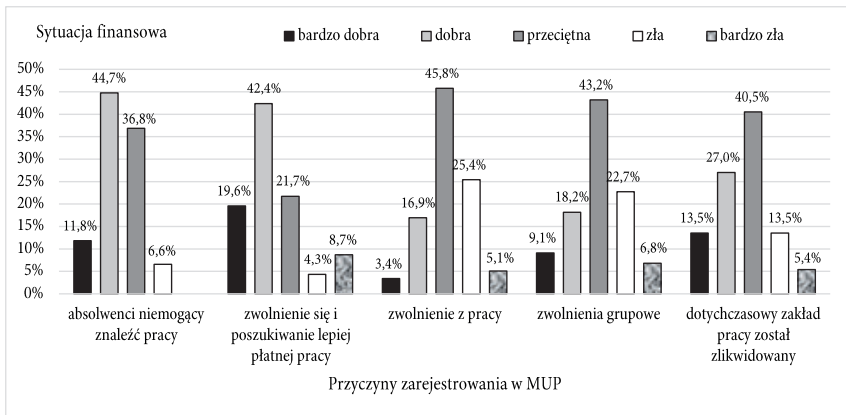
Wykres 2. Subiektywna ocena sytuacji finansowej gospodarstwa domowego respondentów a wykształcenie

Źródło: opracowane na podstawie badań własnych.

Respondenci posiadający wykształcenie co najmniej średnie znacznie częściej twierdzili, że ich sytuacja finansowa jest dobra niż osoby posiadające wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe: $\lambda(15)=33,71$, $p<0,01$, $V(15)=0,17$, $p<0,01$. Analizując wykres 2, można zauważyć, że im wyższe wykształcenie, tym wyższa ocena sytuacji finansowej gospodarstwa domowego.

Wykres 3. Subiektywna ocena sytuacji finansowej gospodarstwa domowego respondentów a przyczyny zarejestrowania w MUP w Płocku

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Rozkład odpowiedzi zaprezentowanych na wykresie 3 wskazuje, że absolwenci niemogący znaleźć pracy oraz osoby, które dobrowolnie zwolniły się w celu poszukiwania lepiej płatnej pracy, były w lepszej sytuacji finansowej aniżeli pozostałe grupy respondentów.

Analiza wyników badania pozwala skonstatować, że istnieje zależność pomiędzy pewnymi cechami społeczno-demograficznymi (wiek, wykształcenie i przyczyny zarejestrowania w urzędzie pracy) a subiektywną oceną sytuacji finansowej. Osoby młodsze w grupach wiekowych do 35 lat, posiadające wykształcenie co najmniej średnie, które były absolwentami lub dobrowolnie zwolniły się z dotychczasowej pracy, najlepiej oceniały swoją sytuację finansową. Należy jednak podkreślić, że ta ocena miała charakter subiektywny, bez wskazywania średniego dochodu przypadającego na osobę w gospodarstwie domowym oraz kwoty miesięcznych zobowiązań.

Można zatem uznać hipotezę H1 za prawdziwą i stwierdzić, że subiektywna ocena sytuacji finansowej gospodarstw domowych osób bezrobotnych jest związana z cechami społeczno-demograficznymi (tj. wiek, wykształcenie i przyczyny zarejestrowania w urzędzie pracy).

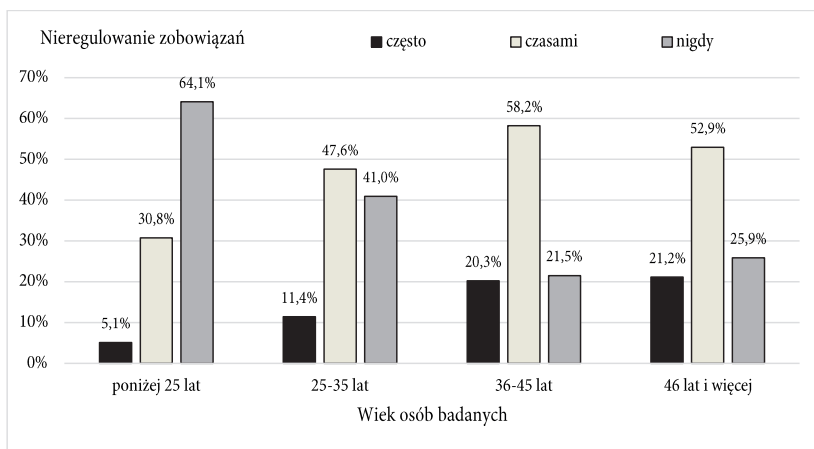
3.2. Zachowania finansowe osób bezrobotnych w zakresie regulowania i zaciągania zobowiązań finansowych oraz gromadzenia oszczędności a cechy społeczno-demograficzne

W celu weryfikacji hipotezy H2 podjęto próbę określenia zachowań finansowych w zakresie regulowania i zaciągania zobowiązań finansowych oraz stosunku do oszczędzania i poziomu oszczędności, mając na względzie profil społeczno-demograficzny osób bezrobotnych.

Jednym z codziennych wyzwań gospodarstw domowych, podobnie jak i podmiotów gospodarczych, jest zarządzanie płynnością. Warunkiem stabilizacji finansowej gospodarstwa domowego jest zdolność do terminowego regulowania zobowiązań. Stanowi to podstawę do podejmowania innych decyzji finansowych w zakresie oszczędzania i inwestowania.

Za punkt wyjścia w przeprowadzonej analizie przyjęto określenie zachowań finansowych w zakresie regulowania i zaciągania zobowiązań. Uczestniczący w badaniu bezrobotni mieli okazję wypowiedzieć się na temat terminowego regulowania zobowiązań. Najwięcej respondentów czasami nieterminowo regulowało zobowiązania – 47,7%, a 38% ogółu nigdy nie miało z tym problemu. Pozostałe 14,3% osób bezrobotnych przyznało się do częstych problemów z opłaceniem rachunków w terminie. W tej ostatniej grupie najczęściej były osoby starsze oraz te, które utraciły dotychczasowe miejsce pracy (wykresy 4 i 5).

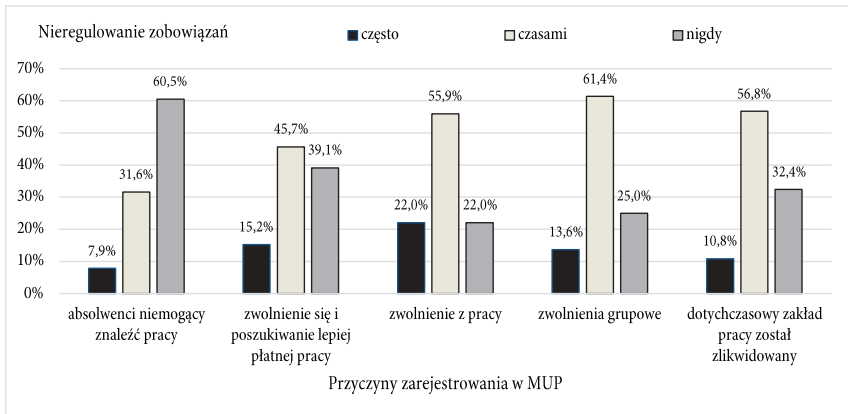
Wykres 4. Problemy z terminowym regulowaniem zobowiązań finansowych a wiek respondentów

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

W wyniku przeprowadzonej analizy otrzymano istotne statystycznie zależności pomiędzy nieregulowaniem zobowiązań finansowych w terminie a wiekiem respondentów: $\chi^2(8)=41,78, p<0,001, V(8)=0,24, p<0,001$. Osoby bezrobotne w wieku 36–45 lat i w grupie 46 lat i więcej częściej miały problemy z terminowym regulowaniem zobowiązań finansowych.

Wykres 5. Problemy z terminowym regulowaniem zobowiązań finansowych a przyczyny zarejestrowania w MUP w Płocku

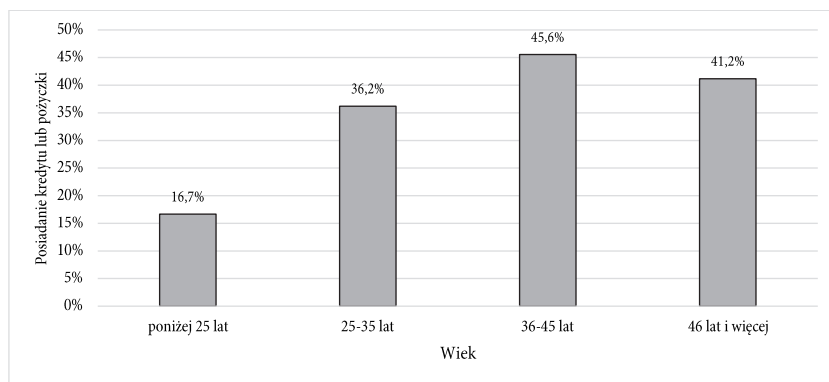

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Osoby, które jako powód zarejestrowania w MUP w Płocku podawały zwolnienie z pracy lub zwolnienie się w celu poszukiwania lepiej płatnej pracy, najczęściej nieterminowo regulowały zobowiązania finansowe: $\chi^2(10)=28,94, p<0,001, V(20)=0,20, p<0,001$.

Zapewnienie środków na funkcjonowanie gospodarstwa domowego wiąże się czasem z zaciągnięciem zobowiązania wobec instytucji finansowych lub osób prywatnych. Ocena zachowań finansowych osób bezrobotnych wymagała zebrania informacji na temat korzystania z kredytów i pożyczek. Ponad 1/3 respondentów udzieliła odpowiedzi twierdzącej. Otrzymano istotne statystycznie zależności pomiędzy posiadaniem kredytu lub pożyczki a wiekiem: $\chi^2(8)=20,66, p<0,01, V(8)=0,17, p<0,01$. Siła otrzymanego efektu była duża. Osoby z najmłodszej grupy wiekowej rzadziej posiadały kredyt lub pożyczkę niż osoby z pozostałych grup wiekowych (wykres 6).

Wykres 6. Posiadanie kredytu lub pożyczki a wiek respondentów

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Dane zaprezentowane na wykresie 6 nie różnią się od tendencji ogólnokrajowych. Raport Krajowego Rejestru Długów wskazuje, że najbardziej zadłużone osoby to Polacy w przedziale wiekowym 50–59 oraz 36–49 lat (*Życie ponad stan*, 2018). Zadłużeniu sprzyja często kupowanie kosztownych rzeczy na kredyt lub sytuacja życiowa, np. utrata pracy albo choroba najbliższych. Wśród instytucji, w których badane osoby były zadłużone, najczęściej wskazywano banki komercyjne (tabela 2).

Tabela 2. Instytucje, w których byli zadłużeni respondenci

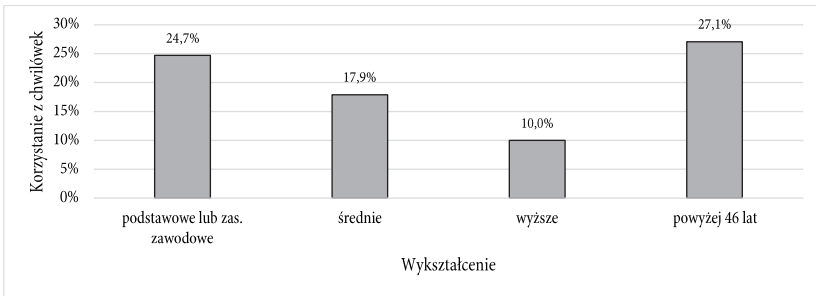
Instytucje	Liczba osób	Procent grupy
Banki komercyjne	75	21,4
Banki spółdzielcze	41	11,7
SKOK	8	2,3
Instytucje niebankowe	41	11,7
Ogółem	165	47,1*

* Procent w odniesieniu do badanej grupy respondentów

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Dosyć często bezrobotni zaciągali kredyty lub pożyczki w bankach spółdzielczych oraz instytucjach niebankowych (11,7%). Dodać należy, że 17,4% respondentów korzystało w ostatnim okresie z chwilówek.

Wykres 7. Korzystanie z chwilówek a wykształcenie respondentów

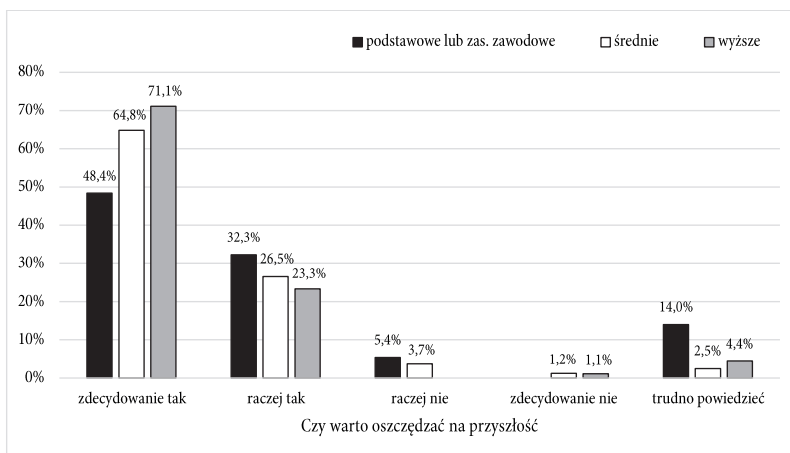

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Otrzymano istotne statystycznie zależności pomiędzy korzystaniem z chwilówek a wiekiem: $\lambda(6)=17,36$, $p<0,01$, $V(6)=0,33$, $p<0,001$. Siła otrzymanego efektu była duża.

Do grupy zachowań finansowych należą również zachowania oszczędnościowe rozumiane jako odkładanie konsumpcji na przyszłość. Stosunek do oszczędności oraz ich poziom w gospodarstwach domowych jest determinowany wieloma czynnikami o charakterze zewnętrznym i wewnętrznym. Badania przeprowadzone w krajach europejskich wskazują na korelację między zachowaniami oszczędnościowymi a cechami społeczno-demograficznymi (Beckmann i in., 2013), dlatego też podjęto próbę zbadania tej zależności w grupie osób bezrobotnych. W tym celu poproszono respondentów o ustosunkowanie się do kwestii oszczędzania na przyszłość. Kafeteria odpowiedzi obejmowała następujące warianty: (1) zdecydowanie tak; (2) raczej tak; (3) raczej nie; (4) zdecydowanie nie; (5) trudno powiedzieć. Analiza wyników badania wskazała, że zmienne społeczno-demograficzne, tj. wiek, płeć, przyczyny i okres zarejestrowania w urzędzie pracy, nie są istotnymi statystycznie czynnikami, które wpływają na opinię na temat oszczędzania na przyszłość. Otrzymano tylko istotną statystycznie zależność w przypadku cechy „wykształcenie”. Osoby z wyższym wykształceniem były silniej przekonane, że warto oszczędzać na przyszłość, natomiast grupa osób z wykształceniem podstawowym lub zawodowym najczęściej prezentowała postawę niezdecydowaną (wykres 8). Otrzymany efekt był silny: $V(15) = 0,18$, $p<0,01$.

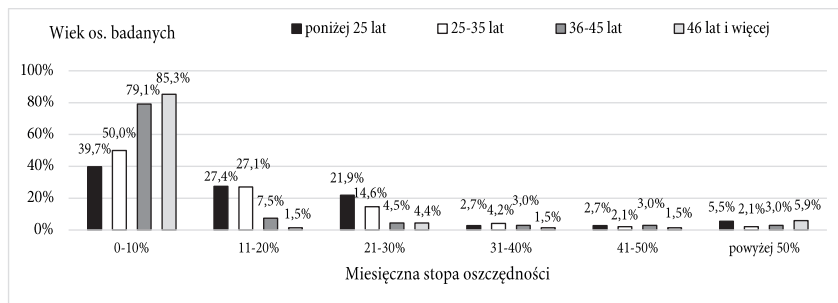
Wykres 8. Opinie respondentów na temat oszczędzania na przyszłość a wykształcenie respondentów

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Zachowania oszczędnościowe obejmują nie tylko stosunek do oszczędzania, lecz także poziom oszczędności (czyli wielkość dochodu nieprzeznaczana na konsumpcję), czas ich trwania oraz płynność. Osoby bezrobotne objęte badaniem ankietowym miały określić miesięczną stopę oszczędności. Odpowiedzi zestawiono z cechami społeczno-demograficznymi, a wyniki zaprezentowano na wykresach 9–11.

Wykres 9. Miesięczna stopa oszczędności w zależności od wieku osób badanych

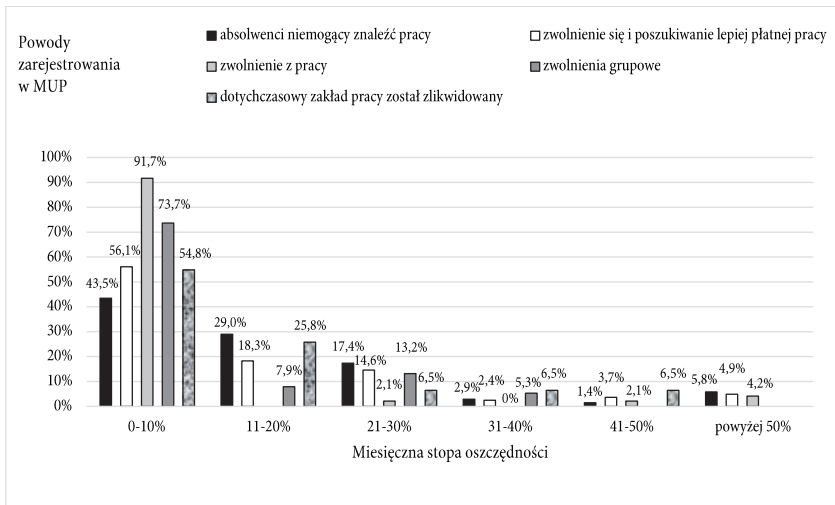

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Test U Manna-Whitneya zastosowany jako *post-hoc* wykazał istotne statystycznie różnice w zakresie środków przeznaczanych na oszczędności w budżecie domowym osób bezrobotnych. Różnice te dotyczyły wieku respondentów i zachodziły pomiędzy grupą poniżej 25 a 36–45 lat, $U=1544,50$, $p<0,001$, oraz 46 lat i więcej,

$U=1469,00$, $p<0,001$, a także pomiędzy 26–35 lat a 36–45 lat, $U=2376,00$, $p<0,01$, oraz 46 lat i więcej, $U=2259,00$, $p<0,001$. Z analizy tej wynika, że osoby z młodszych grup wiekowych, tzn. poniżej 25 lat i w przedziale 25–35 lat, cechowała większa zdolność do gromadzenia oszczędności aniżeli osoby ze starszych grup wiekowych.

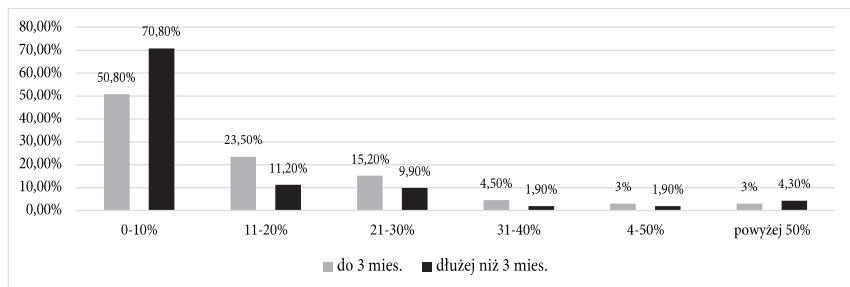
Wykres 10. Miesięczna stopa oszczędności w zależności od powodów zarejestrowania w MUP w Płocku

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Otrzymano również istotne statystycznie różnice międzygrupowe w zakresie poziomu oszczędności między grupą absolwentów niemogących znaleźć pracy a pozostałymi grupami $U=24,58,00$, $p=0,001$. Udział oszczędności w budżecie domowym w tej grupie był największy.

Wykres 11. Miesięczna stopa oszczędności w zależności od długości zarejestrowania w MUP w Płocku

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Otrzymano istotną statystycznie różnicę międzygrupową w zakresie poziomu oszczędności między osobami zarejestrowanymi w MUP do 3 miesięcy i grupą zarejestrowaną powyżej 3 miesięcy. Wartość testu U Manna-Whitneya: $U=8616,00$, $p=0,001$ wskazuje, że miesięczna stopa oszczędności w grupie bezrobotnych zarejestrowanych do 3 miesięcy była większa.

Podsumowując wyniki badania ankietowego, można stwierdzić, że istnieje zależność pomiędzy pewnymi cechami społeczno-demograficznymi (wiek, wykształcenie, przyczyny i okres zarejestrowania w urzędzie pracy) a zachowaniami finansowymi osób bezrobotnych.

Można zatem uznać hipotezę H2 za prawdziwą i stwierdzić, że zachowania finansowe w zakresie regulowania i zaciągania zobowiązań finansowych oraz zachowań oszczędnościowych są determinowane przez czynniki społeczno-demograficzne.

Zakończenie

Z przeprowadzonej analizy wynika, że zachowania finansowe osób bezrobotnych zarejestrowanych w MUP w Płocku są determinowane przede wszystkim: wiekiem, poziomem wykształcenia oraz przyczynami i okresem zarejestrowania w urzędzie pracy. Na podstawie przeprowadzonego badania sformułowano następujące wnioski, które odnoszą się do badanej grupy:

- 1) Osoby młodsze z wykształceniem co najmniej średnim, które dobrowolnie chcą zmienić pracę, znacznie częściej lepiej oceniały swoją sytuację finansową;
- 2) Osoby starsze, które utraciły dotychczasowe miejsce pracy, częściej miały problem z terminowym regulowaniem zobowiązań;
- 3) Zaciąganie zobowiązań w formie kredytu lub pożyczki dotyczyło przede wszystkim bezrobotnych w wieku od 35 lat, w przypadku chwilówek – najczęściej osób z wykształceniem podstawowym i zawodowym;
- 4) Najwyższa świadomość roli oszczędzania cechowała osoby z wyższym wykształceniem. Natomiast największy udział oszczędności w budżecie domowym odnotowano wśród osób w przedziale wiekowym do 35 lat, absolwentów, zarejestrowanych w urzędzie pracy przez okres 3 miesięcy.

Rozważania przedstawione w niniejszym artykule nie wyczerpują problematyki zachowań finansowych. Badania o zasięgu lokalnym, przeprowadzone w odniesieniu do osób bezrobotnych, mogą stanowić przyczynek do dalszej weryfikacji zachowań finansowych osób bezrobotnych oraz innych grup respondentów.

Bibliografia

- Antonides, G. i van Raaij, W.F. (2003). *Zachowanie konsumenta. Podręcznik akademicki* (tłum. M. Zagrodzki). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Atkinson, A. i Messy, F. (2012). Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No. 15, Paris: OECD Publishing. doi: 10.1787/5k9csfs90fr4-en
- Aydin, A.E. i Akben, S.E. (2019). An investigation of financial literacy, money ethics and time preferences among college students. A structural equation model. *International Journal of Bank Marketing*, 37(3), 880–900. doi: 10.1108/IJBM-05-2018-0120
- Beckmann, E., Hake, M. i Urvova, J. (2013). Determinants of households' savings in Central, Eastern and Southeastern Europe. *Focus on European Economic Integration*, 3(8), 8–29.
- Chong, K.F., Sabri, M.F., Magli, A.S., Rahim, H.A., Mokhtar, N. i Othman, M.A. (2021). The Effects of Financial Literacy, Self-Efficacy and Self-Coping on Financial Behavior of Emerging Adults. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(3), 905–915. doi: 10.13106/jafeb.2021
- Falahati, L. i Paim, L.H. (2012). Experiencing financial problems among university students. An empirical study on the moderating effect of gender. *Gender in Management*, 27(5), 311–326. doi: 10.1108/17542411211252633
- Fernandes, D., Lynch, J.G. i Netemeyer, R.G. (2013). Financial Literacy, Financial Education and Downstream Financial Behaviors. *Management Science*, 60(8), 1861–1883. doi: 10.1287/mnsc.2013.1849
- Garg, N. i Singh, S. (2018). Financial literacy among youth. *International Journal of Social Economics*, 45(1), 173–186. doi: 10.1108/IJSE-11-2016-0303
- Gola, J. i Smyczek, S. (2019). *Zachowania finansowe gospodarstw domowych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.
- Hill, N. i Alexander, J. (2003). *Pomiar satysfakcji i lojalności klientów* (tłum. A. Klin). Kraków: Oficyna Ekonomiczna.
- Kieźel, E. (red.). (2010). *Konsument i jego zachowania na rynku europejskim*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Orzeszko, T. (2014). Miejsce edukacji finansowej społeczeństwa w strategii społecznej odpowiedzialności biznesu krajowych banków giełdowych w Polsce. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 330, 274–283.
- Penczar, M. (red.). (2014). *Rola edukacji finansowej w ograniczaniu wykluczenia finansowego*. Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.

- Raport of European Commission. (2008). *Financial Services Provision and Prevention of Financial Exclusion*. Pobrano z <http://www.bris.ac.uk/media-library/sites/geography/migrated/documents/pfrc0807.pdf> (25.07.2020).
- Remund, D.L. (2010). Financial literacy explicated: The case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 276–295. doi: 10.1111/j.1745-6606.2010.01169.x
- Rudnicki, L. (2016). *Zachowania finansowe konsumentów*. Tarnów: Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie.
- Santini, F.D.O., Ladeira, W.J., Mette, F.M.B. i Ponchio, M.C. (2019). The antecedents and consequences of financial literacy. A meta-analysis. *International Journal of Bank Marketing*, 37(6), 1462–1479. doi: 10.1108/IJBM-10-2018-0281
- Sibińska, A. (2013). Charakterystyka motywów zachowań finansowych młodych osób. W: W. Grzegorzczak (red.), *Marketing w obliczu nowych wyzwań rynkowych. Księga jubileuszowa z okazji 70-lecia Profesora Gregora* (s. 31–41). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. doi: 10.18778/7969-046-6.05
- Smyczek, S. (2011). Zachowania finansowe konsumentów poza tradycyjnym rynkiem usług finansowych. *Studia i Materiały Polskiego Stowarzyszenia Zarządzania Wiedzą*, 50, 18–30.
- Sprawozdanie o rynku pracy 01.08–31.08.2018 MUP w Płocku. Pobrano z <http://mupplock.praca.gov.pl/documents/4063619/6455409/MRPiPS-01%2008.2018.pdf/6698b386-c77a-487d-8b59-ca35a9ef60dc?t=1536920094755> (29.05.2020).
- Suyanto, S., Setiawan, D., Rahmawati, R. i Winarna, J. (2021). The Impact of Financial Socialization and Financial Literacy on Financial Behaviors. An Empirical Study in Indonesia. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(7) 169–180. doi: 10.13106/jafeb.2021.vol8.no7.0169
- Świecka, B., Grzesiuk, A., Korczak, D. i Wyszowska-Kaniewska, O. (2019). *Financial literacy and financial education. Theory and Survey*. Berlin: De Gruyter Oldenbourg.
- Warchlewska, A. (2020). Wokół istoty wykluczenia finansowego. Ujęcie przeglądowe. *Finanse i Prawo Finansowe*, 1(25), 123-140.
- Włodarska-Zoła, L. (2018). Edukacja finansowa w kontekście zarządzania finansami osobistymi. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 3(25), 184-194. doi: 10.15584/eti.2018.3.26
- Xiao, J.J. (2008). *Handbook of Consumer Finance Research*. Kingston: Springer.
- Życie ponad stan. Długi Polaków w średnim wieku wynoszą 28,5 mld zł (2018). Pobrano z <https://www.tvp.info/36914310/zycie-ponad-stan-dlugi-polakow-w-srednim-wieku-wynosza-285-mld-zl> (8.06.2020).

Streszczenie

Celem opracowania jest określenie czynników warunkujących i różnicujących zachowania finansowe osób bezrobotnych. Podstawą empiryczną problematyki poruszonej w artykule jest przegląd literatury przedmiotu oraz wyniki badania ankietowego przeprowadzonego wśród 350 osób bezrobotnych zarejestrowanych w Miejskim Urzędzie Pracy w Płocku. Należy jednak podkreślić, że próba nie miała charakteru reprezentatywnego i wnioski odnoszą się tylko do badanej grupy. Analiza teoretyczna i empiryczna wskazuje, że zachowania finansowe osób bezrobotnych są efektem wpływu czynników społeczno-demograficznych: wieku, wykształcenia, przyczyn i okresu zarejestrowania w urzędzie pracy. Działają one z różną siłą i w różnym kierunku. Wyniki badania wskazują, że osoby młodsze, z wykształceniem co najmniej średnim lepiej oceniały swoją sytuację finansową i miały wyższą świadomość roli oszczędzania. Wśród absolwentów i młodszych bezrobotnych z krótkim okresem zarejestrowania w urzędzie pracy odnotowano najwyższą miesięczną stopę oszczędności. Osoby bezrobotne w wieku powyżej 36 lat częściej doświadczały trudności w zakresie regulowania zobowiązań finansowych i korzystały z kredytów i pożyczek.

SŁOWA KLUCZOWE: zachowania finansowe, usługi finansowe, osoby bezrobotne.

Summary

The study aims to identify the factors which determine and differentiate the patterns of financial behaviour of the unemployed. The empirical basis of the problems discussed in the article is the overview of the literature on the subject as well as the findings of the survey conducted among the 350 unemployed registered at the Municipal Labour Office in Płock. It is important to emphasise, however, that the sample was not representative so the conclusions refer only to the group investigated. Theoretical and empirical analyses indicate that the patterns of financial behaviour of the unemployed stem from the influence of socio-demographic factors such as age, education, reasons for registration in the labour office and its length, all of which act with different strength and in a number of directions. The findings of the research indicate that young people having at least secondary education rated their financial situation better and were more aware of the necessity to make savings. The graduates and the young unemployed whose length of registration at the Labour Office had been short were found to possess the highest monthly rate of savings. The unemployed over 36 years of age experienced challenges regarding financial commitments more frequently and tended to rely on credits and loans.

KEYWORDS: financial behavior, financial services, unemployed people.

Nota o autorze

Anna Nowacka – dr nauk ekonomicznych, Wydział Nauk Społecznych, Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku; główne obszary działalności naukowej: ekonomia i finanse (bankowość spółdzielcza, bankowość elektroniczna, wykluczenie finansowe, szara strefa, ubezpieczenia); e-mail: a.nowacka@mazowiecka.edu.pl; ORCID: 0000-0001-9300-3646.